

Antinomije v sedanji jugoslovanski družbi

V jugoslovanski družbi, ki se imenuje samoupravna socialistična družba in naj bi se v njej uveljavljala načela socialističnega samoupravljanja, je ob nekoliko šatančnejšem pogledu nanjo mogoče opaziti tudi pojave, ki si precej nasprotujejo. Take pojave imenujemo antinomije.

Antinomije se pojavljajo že zato, ker družba pomeni živ organizem in ni nekaj statičnega, temveč je nekaj dinamičnega, nekaj, kar je bolj dogajanje kakor neki položaj ali struktura brez življenja. Kakor se nenehno spreminja človek, tako se spreminja tudi človeška družba. Evolucija človeka zahteva evolucijo človeške družbe.

Kolikor pa gre za revolucionarno spreminjanje družbe ali posledice nekih revolucionarnih sprememb, je seveda še lažje sprejemati in razumeti dinamičnost neke družbe. Nastajanje novega je vedno združeno z naporom in se srečuje z nasprotovanjem, je ustvarjanje ob premagovanju nasprotovanja.

Človeški razvoj nasploh ni nikdar potekal in prav tako ne poteka danes premočrtno, temveč mu je usojena bolj ali manj krivuljasta pot, ki se dviga in pada. Zato ne gre nikdar le za dinamiko, temveč za razvoj z različnimi predznaki, ki kažejo tudi v nasprotne smeri razvoja ali dajejo zaznati nasprotja v razvoju ali življenju družbe.

Človek napreduje tako, da išče, da se nenehno podaja na pot. Napreduje pa tudi za ceno zmot. Motiti se je človeško. Zato pomenijo antinomije v družbi, da je družba res človeška in da v njej vlada svoboda.

Res pa je, da so nasprotja v družbi lahko tudi posledice najrazličnejših vplivov, ki lahko z ene stran potrjujejo določeno smer razvoja, z druge pa jo lahko prav tako skušajo zavreti ali celo obrniti v nasprotno smer. Vsekakor morajo ti vplivi konec koncev veliko prispevati k zdravemu razvoju družbe, pa naj mislimo pri tem na potrjevanje pozitivnega in pospeševanje razvoja v tej smeri ali na kritiko negativnega in njeno korektivno vlogo.

Naposled so antinomije odsev pluralizma v družbi in so tudi s tega vidika lahko nekaj povsem pozitivnega.

Vendar zopet ne moremo reči, da so antinomije vedno le nekaj pozitivnega, pa naj gre za njihove vzroke ali za posledice. Treba jih je znati presojsati ob skrbni analizi družbe.

Samoupravljanje in avtoritarno dirigiranje

Naša družba je samoupravna družba, kakor smo že rekli. Samoupravljanje naj bi bila njena posebna kvaliteta. Povsod naj bi se pokazali soodločanje in soodgovornost neposrednih proizvajalcev in ti naj bi tudi razpolagali s proizvodi svojega dela. Pravice in dolžnosti delovnih ljudi so zagotovljene z ustavo, zakoni in samoupravnimi akti. Človek naj bi se v tej družbi nasploh in še posebej v svoji delovni organizaciji počutil resnično kot človek, ne kot številka. Vendar je zapletenost zakonov in predpisov, ki se tičejo samoupravljanja takšna, da z ene

strani ovira in onemogoča resnično samoupravljanje, z druge pa dopušča raznovrstne načine kršenja teh zakonov in predpisov. Prav tako pa je po tej poti vsiljena samoupravni družbi nefleksibilnost, ki se posebej kaže v gospodarstvu, saj je treba upoštevati nešteto zakonskih določil, da pridemo do potrebnih sklepov, ki pa bi morali biti večinoma čim hitreje sprejeti.

Tako postaja samoupravljanje formalnost in se ob njem z lahkoto uveljavlja avtoritarno dirigiranje posameznikov in skupin, zoper katero je samoupravljanje večkrat brez moči, zaradi česar so samoupravljalci v nevarosti, da prevzamejo nase hude posledice, kolikor zahtevajo svoje pravice. Le če so pripravljeni na tveganje, da utegnejo celo izgubiti svoje delovno mesto, morejo samoupravljalci pogosto zahtevati svoje pravice in se pri tem sklicevati na zakone in predpise o samoupravljanju.

Slovensko javno mnenje je dovolj zgovorno v tem pogledu. 44,1% anketirancev sicer priznava, da je demokratičnost odločanja približno enaka kakor v preteklosti, a 18,5% jih izjavlja, da je danes manj demokratičnosti. O samoupravljanju 40,7% anketirancev meni, da je danes približno enako kakor v preteklosti, a 22,1% je prepričanih, da je slabše.

Smeli bi seveda reči, da tisti, ki skušajo obiti samoupravljanje, ne poskušajo tega vedno storiti iz nekih sebičnih ali zgolj samovoljnih razlogov, temveč včasih tudi zato, da bi učinkoviteje dosegli cilje, ki bi bili samoupravljalcem v korist. Zato se kar 79% anketirancev glede na slovensko javno mnenje zavzema za odločilnejši vpliv strokovnjakov pri odločanju o vseh važnih vprašanjih v naši družbi.

Kakorkoli že, omenjena antinomija v naši samoupravni družbi nakazuje neko pomanjkljivost v samoupravnem sistemu, neko pomanjkljivost v njegovem funkcioniranju. Zato nam mora omeniti predvsem izziv, da se vprašamo, kje so vzroki za takšno stanje, in da potem resnično odpravimo pomanjkljivosti, ki so lahko tudi usodne.

Ekonomske zakonitosti in politični redukcionizem

V zadnjem času slišimo o ekonomskih zakonitostih najtehtnejše besede in beremo prepričljive izjave strokovnjakov, kako bi bilo treba urediti naše gospodarstvo. Človek se potem nehote vpraša, zakaj se ne ravnamo po teh zakonitostih, ki so tako jasno spoznane. Zakaj jih ne upoštevamo? Mogoče je dvoje: ali v resnici niso tako jasne, kakor jih nekateri prikazujejo, ali pa nekaj ne dopušča, da bi jih upoštevali. Mogoče je sicer eno in drugo, a pogosto le nastaja vtis, da neki politični pogledi, ki nimajo nič skupnega z resničnim socializmom, ne dopuščajo, da bi upoštevali ekonomske zakonitosti, čeprav tudi ne smemo prezreti mnogih dejavnikov, zaradi katerih je danes gospodarstvo hudo zapleteno in je zadeva v teoriji lahka, v praksi pa izredno težavna.

Dogaja se vsekakor, da se vse preveč govori o ekonomskih zakonitostih, premalo pa je volje, da bi se po njih ravnali. Kakor da bi imeli strah pred tveganjem, pred spreminjanjem svojih navad, strah pred novimi prijemi. Kakor da bi se bali, da bomo še tisto izgubili, kar imamo. Nekateri imajo takoj pripravljen izgovor, češ da bi upoštevanje ekonomskih zakonitosti ogrožalo politični sistem. In vendar je takšno gledanje naravnost absurdno, če le malo poznamo Marxove nazore o ekonomiji in socializmu.

Dogaja pa se tudi, da nekateri potem nalašč prikazujejo stvari kot povsem

jasne in zahtevajo le spremembo sistema, in sicer spremembo v osnovi, ki edina more prinesiti rešitev iz vseh težav. Kdor noče ničesar spremeniti, v resnici najbolj ogroža socialistično ureditev naše družbe. Politični redukcionalizem, povezan z marksističnim dogmatizmom je največji sovražnik socializma.

Glede na podatke slovenskega javnega mnenja je 44,9% anketiranih mnenja, da je naša družba v gospodarski in politični krizi, 47,2% jih misli, da je kriza posledica napačnega in neodgovornega ravnanja in odločanja, 15,4% govori o krivdi politikov in vodstev, 28,3% o krivdi politikov in gospodarstvenikov, 42,2% pa o krivdi vseh.

Slovensko javno mnenje tudi jasno kaže, da se ljudje zavzemajo za odgovorno ravnanje po gospodarskih zakonitostih in za pospeševanje proizvodnje (s. 10, 11, 12).

Socialistična družbena ureditev in kapitalistična miselnost

Kadar govorimo o socialistični družbeni ureditvi, mislimo najprej na podjetstva proizvodnih sredstev in na prednost, ki jo imajo skupni interesi pred interesi posameznikov in posameznih skupin. Vendar socializem pomeni tudi humanizem in zato naj bi posamezni člani socialistične družbe svoje pravice tako uveljavljali, da bi se vedno ozirali tudi na druge, posebno na kakorkoli prizadete. Marx in Engels sta bistvo socialistične ureditve izrazila v Manifestu takole: »Na mesto stare buržoazne družbe z njenimi razredi in razrednimi nasprotji bo stopila asociacija, v kateri bo svobodni razvoj vsakega posameznika pogoj za svobodni razvoj vseh.« Čeprav moremo in moramo govoriti o različnih oblikah marksističnega socializma, ne smemo prezreti tistega, kar je vsem oblikam skupno, kolikor so res socialistične. Etično in sploh filozofsko gledano je to skupno humanizem, ki na prvo mesto postavlja človeka z vsemi dimenzijami njegove biti. Vse kar človeku nasprotuje, kolikor ga pojmuje kot individualno in družbeno bitje, kar ga zasužnjuje in odtuja, je socializmu nasprotno in nima s socializmom nič skupnega. Socialistični ureditvi mora ustrezati socialistična miselnost, ki ji vrednote svobode, enakosti in bratstva niso tuje.

Priznati je treba, da se pri nas socialistična miselnost, ki ustreza socialistični družbeni ureditvi, kaže na različne načine, da se večkrat pokaže naravnost v presenetljivi obliki, npr. ob raznih nesrečah. Tako Jugoslovani in posamezni narodi in narodnosti večkrat pokažejo solidarnost in si nesebično pomagajo. Pa tudi v manjših skupnostih ne manjka tega duha solidarnosti. Podobno velja za zavest odgovornosti, ki jo mnogi čutijo in dokazujejo v razmerju do posameznikov in skupnosti. Bratstvo in enotnost niso prazne besede. Zato je po javnem mnenju v Sloveniji 74,5% anketiranih pripravljeno osebno prispevati v prid reševanja krize in za stabilizacijo družbenih razmer, je 56,8% teh za zmanjšanje razlik v osebnih dohodkih in je največji odstotek za razliko v dohodkih 1:3.

A z druge strani ne smemo spregledati dejstva, da mnogi ljudje pri nas zlorabijo humanistični, samoupravni socializem za svoje individualistične interese, za svoje kapitalistične cilje. Mnogi iščejo samo priložnost, kako bi pomnožili svoje imetje na račun skupnosti, in uporabljajo v ta namen tudi svoj položaj. Pri tem znajo biti do skrajnosti brezobzirni. In to pospešuje nastanek velikih razlik med posameznimi sloji naše družbe. V socializmu in »v imenu socializma«, na račun socializma se uveljavlja kapitalistična miselnost z vsemi svojimi posledicami.

Marsikomu niti malo ne gre več za »biti«, temveč le za »imeti«, vedno več imeti, ne glede na druge, posameznike in skupnost.

Enakopravnost in neenakopravnost

Razumljivo je, da se jugoslovanska družba zavzema za enakopravnost posameznikov in skupin v njej. Vsa zakonska določila to enakopravnost poudarjajo in jo na različne načine jamčijo. Smeli bi reči, da je v tem pogledu družba načelno kar najbolj urejena.

V praksi pa je večkrat drugače. Brez neke zveze je npr. včasih težko uveljaviti svoje zahteve. Razen tega je pogosto potrebno nešteto pristankov in soglasij posameznikov in skupin, ki odločajo kdaj tudi po osebnih ozirih, po pripadnosti nekim skupinam, ne pa po objektivnih kriterijih, po zahtevah enakopravnosti. Tako potem prihaja tudi do primerov neenakopravnosti, privilegijev z ene strani, z druge pa do zapostavljanja.

Zaradi zapletenosti predpisov, zaradi čisto močno razbohotene birokracije je težko ugotoviti, koliko je bila enakopravnost v prosameznih primerih prekršena. To pa seveda pospešuje nevarnost za naraščanje neenakopravnosti, kolikor ima kdo od tega korist in poskuša uveljavljati svojo voljo v službi utrjevanja oblasti, ki jo pač ima, saj upa, da mu nihče ne bo mogel dokazati njegovega nepravilnega početja.

V nekem pogledu bi smeli omeniti v tej zvezi drugače misleče, mladino in ženske. Na najrazličnejše načine ti sloji naše družbe le nimajo vedno tistih pravic, ki jim jih družbena ureditev hoče zagotoviti, čeprav ne smemo pozabiti, da prihaja kdaj tudi do pretiranih zahtev, ki so v resnici neupravičene. O tem je bilo ponovno precej govora in nedvomno ne zaman. Sploh so se morda prav v tem oziru zgodile v zadnjem času velike spremembe.

Glede vernih misli npr. po slovenskem javnem mnenju iz leta 1986 22,9% anketiranih, da verni načeloma in po ustavi niso zapostavljeni, v praksi pa naj bi se to dogajalo, medtem ko jih 61,7% pravi, da niso v nobenem pogledu zapostavljeni.

Neenakopravnost tedaj ni neki žgoči problem, vendar je vsaka nenenakopravnost nevarna za družbo, ker povzroča nezadovoljnost in spodbuja nasprotnike socializma k razkrojevalnemu delu. Zato si je treba prizadevati za odpravo nenenakopravnosti, in sicer posebno še, kolikor si nekatere skupine že vnaprej domišljajo, da so zapostavljene.

Socialnost in nesocialnost

Socialnost neke družbe je odvisna predvsem od tega, kako družba sprejema svoje člane, kakšen odnos ima do posameznih članov, kako skrbi za to, da bi mogli člani uveljavljati svoje pravice, da bi se mogli uresničevati kot ljudje, kako skrbi posebej za tiste, ki so potrebni družbene pomoči.

Glede jugoslovanske družbe je treba reči, da si večinoma močno za vse to prizadeva, pa naj mislimo pri tem na njeno skrb za kulturo, na urejeno zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, na skrb za stare in onemogle, bolne in invalide. Nihče ni tako rekoč prepuščen sam sebi. Zato se tudi nihče ne more čutiti ogrožen, kar se tiče najpotrebnejšega za njegovo človeka vredno življenje.

Res pa je, da je prav socialnost nekaj, kar je institucionalno težko zagotoviti vsem ljudem, kajti gre tudi za ljudi, ki naj bi bili socialno čuteči, ki naj bi imeli resnično socialni čut do drugih. Ta socialni čut naj bi odkrival tudi tiste probleme, ki jih institucija večkrat ne odkrije. Institucija s svojimi določili tudi ne more povsem uravnavati človekoljubnosti in obnašanja, ki ga človekoljubnost v medsebojnih odnosih narekuje. Potrebna je v ta namen ustrezna morala. Če te ni, potem je vse prizadevanje zaman. V jugoslovanski družbi se sicer večkrat pokaže izredno razvit socialni čut, kakor smo že rekli, toda prav tako je treba priznati, da imamo včasih opraviti tudi z asocialnimi pojavi, ko posamezniki in skupine vidijo samo svoje interese in potrebe in se obnašajo skrajno individualistično in egoistično. Porabništvo današnje tehnične kulture naravnava človeka v to smer.

Asocialnost se v jugoslovanski družbi pokaže posebno takrat, ko bi bilo treba prevzeti neke dolžnosti ali bremena. Pokaže pa se tudi ob nenehnem poudarjanju pravic in preziranju dolžnosti. Da, pokaže se z nespoštovanjem dogovorov, ki bi bili v korist skupnosti, z negativnim odnosom do družbene imovine in prav tako do dela.

Glede na slovensko javno mnenje 68,0% anketiranih ne pozna nobene oblike medsebojne pomoči med ljudmi in ne ve za tako pomoč. 14,6% jih je mnenja, da narašča individualna, spontana, materialna pomoč.

Bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in nasprotni pojavi

O bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti se pri nas še vedno veliko govori in piše. Po osvoboditvi je tovariš Tito na poseben način poudaril bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti in si prizadeval, da se tista vez, ki je bila skovana med narodnoosvobodilnim bojem, še poglobi in odstrani ostanke vsega, kar je v času okupacije in nemških marionetnih režimov spodkopavalo bratstvo jugoslovanskih narodov ter netilo sovraštvo med njimi.

In res so jugoslovanski narodi začeli z vso zavzetostjo skupno obnavljati porušeno domovino in tako zrl z velikim optimizmom v prihodnost. Posamezni narodi, ki živijo na sklenjenem ozemlju, so dobili svojo avtonomno državno upravo, čeprav to ni pomenilo zanikanja enotnosti federacije. Razgibano samostojno kulturno življenje posameznih narodov je utrjevalo tudi zavest jugoslovanske skupnosti. Podoba je bila, kakor da je v njihovih medsebojnih odnosih izginila vsaka sled vsega tistega, kar se je dogajalo pred 2. svetovno vojno, ko nacionalno vprašanje nikakor ni bilo rešeno.

Krizno obdobje, v katerem danes živimo, pa je pokazalo, da so nekateri problemi bili samo zakriti, ne pa rešeni, ali so zaradi krize na poseben način oživele, morda tudi zato, ker so ljudje postali zanje bolj občutljivi ali so se izrazile posledice njihovih posledice. Na svoj način so se pokazale napetosti med posameznimi narodi in narodnostmi, zgodovinski spomin pa jih je še podkrepil. Namesto bratstva se je začelo uveljavljati v medsebojnih odnosih celo odkrito sovraštvo, ki ga seveda nekateri poskušajo zlorabiti za svoje razdiralne namene.

Rešitev iščejo nekateri v unitarizmu, drugi pa v pretiranem poudarjanju narodnosti, v nacionalizmu. Tako ena kakor druga smer pa je nasprotna bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov, ki more postati resničnost samo ob spoštovanju nacionalne identitete posameznih narodov in upoštevanju skupnosti v federativni republiki Jugoslaviji. Včasih je dokaj jasno, da so takšni pojavi, ki kakorkoli

nasprotujejo bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov, poskusi, kako bi se z nekim »alibijem« izognili razreševanju ekonomskih problemov. So pa tudi reminiscence preteklosti še bolj kakor odsev sedanosti, čeprav njenih problemov ne zanikamo.

Slovensko javno mnenje govori npr. o ogroženosti slovenskega jezika (39%) in ogroženosti nacionalnosti (23%). Takšno prepričanje vsiljujejo večkrat tudi nekateri časopisi in nastopi nekaterih posameznikov, ki znajo biti posebno glasni.

Perspektive

Naša razmišljanja so pokazala, da se v jugoslovanski družbi pojavljajo raznovrstna nasprotja, ki pa so deloma nekaj običajnega, deloma zopet nekaj, kar kaže na nekatere njene slabosti. Zato ne bi bilo prav, če bi rekli, češ da se za pojave, ki so nasprotni socialistični družbi, ni treba meniti, ker bomo s takimi pojavi imeli vedno opraviti. In prav tako ne bi dajali pravilnega odgovora na te pojave, če bi zaradi njih postajali malodušni in bi mislili, da je vse narobe, da je tedaj treba vse spremeniti. Mislim, da je edino pravilno, če gledamo v takšnih pojavih izziv za resno in odgovorno spopolnjevanje vsega, kar je spopolnjevanja potrebno, za odpravo vseh pomanjkljivosti, ki jih porajajo, za upoštevanje vsega pozitivnega, naj se pokaže kjerkoli.

V ta namen je treba znati iskreno in jasno razlikovati, kaj je pozitivno in kaj negativno, brez kakršnega koli vnaprejšnjega etiketiranja in neutemeljenega (ne)vrednotenja. Večkrat se šele sčasoma pokaže vrednost ali nevrednost nekega pojava, predvsem pa je to mogoče zanesljivo ugotoviti šele po temeljiti analizi.

Zato so gotovo zelo koristne razne raziskave, tudi raziskave javnega mnenja, ki šele morejo pokazati resnično podobo različnih pojavov v družbenem življenju in omogočajo učinkovite ukrepe, ki so potrebni. Pred jasnimi podatki si pač ni mogoče zapirati oči.

Družba je kakor organizem, ki je potreben nenehne nege in večkrat tudi temeljitega pregleda. Pojavlja pa se seveda lahko tudi v družbenem življenju nekaj, kar je podobno »hipohondriji«. Takšen pojav nedvomno preprečuje resnično potrebne ukrepe in se zateka k navideznim, kar družbi več škoduje, kakor ji koristi. In pojavlja se prav tako »etična shizma«, ki nastaja ob preziranju družbene morale kljub še tako jasnim moralnim zahtevam in katera resnično ogroža družbo, pa naj gledamo na moralo kakorkoli, in jo je zato treba nujno resno odpravljati.

Govorjenje o antinomijah v jugoslovanski družbi naj bi tedaj spodbudilo k resnemu prizadevanju za čim popolnejšo samoupravno družbo po tistih smernicah, ki jim gre za dosledno uresničevanje socialističnih vrednot, tako da bo praksa čimbolj usklajena s teorijo.

Vedeti pa moramo, da je to proces, ki ne bo nikdar končan. Vedno bomo na potezi.